

RÉTI TAMÁS

A kelet-közép-európai kereskedelem

Gazdasági együttműködés a szomszédos kis országokkal

A regionális kereskedelem a gazdasági rendszerváltás kezdetén nagymértékben visszaesett, de a CEFTA megalakulásával és a délkelet-európai térség piacainak bővülésével újra fejlődni kezdett. A szomszédos országokkal folytatott magyar kereskedelem szerkezete számos sajátosságot mutat az Európai Unióval folytatott kereskedelemhez képest. A regionális kereskedelemben nagyobb a súlya az agrártermékeknek, a nyersanyagoknak, az energiahordozóknak, a feldolgozott termékeknek, és kisebb a részesedése a fejlettebb technológiát képviselő gépeknek és berendezéseknek. A térség kapcsolatait egyre nagyobb mértékben határozzák meg azok a transznacionális vállalatok, amelyek több országban folytatnak gyártásmegosztást, és elsősorban a regionális terjeszkedésben érdekeltek. A szomszédos kis országokat egyre inkább az eltérő gazdasági teljesítmény jellemzi. Az erősödő divergencia negatívan hat a regionális együttműködésre, mert növeli a protekcionizmust. *

A kelet-közép-európai országok közötti gazdasági együttműködés a 20. század folyamán több alkalommal radikális változáson ment keresztül. A kis országok gazdasági kapcsolataikat a régióban érdekelt nagyhatalmak árnyékában bonyolították. Ennek a helyzetnek általános vonása volt, hogy a politikai érdekek érvényesítésének elsődlegessége mellett a nagyhatalmak a kis országokkal egyenként építettek ki gazdasági együttműködést, és a régió belüli kapcsolatok csak ezt követően alakultak. Mindennek következtében a térségen belüli kereskedelem részaránya – a földrajzi közelség, a közös történelmi hagyományok, illetve az összefogásban rejlő lehetőségek ellenére – folyamatosan csökkent. A létező gazdasági kapcsolatokat a politikai szempontok elsődlegessége formálta, aminek következtében nem érvényesültek a komparatív előnyök, a régió belüli munkamegosztásban a központilag hozott döntések, a helyi kezdeményezések elsorvadása, valamint a mesterségesen, adminisztratív eszközökkel kikényszerített kereskedelem nyert teret. A külkereskedelmi kapcsolatok csökkenő részaránya egyre inkább azt a meggyőződést erősítette, hogy a kis országok egymás számára nem lehetnek természetes piacok, kapcsolataikat csak egy nagy gazdasági egységgel kialakított erős összefonódáson keresztül lehet garantálni.

A politikai rendszerváltás a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban a világgazdaság felé nyitást, a külgazdaság liberalizációját és a nyugati orientáció felélesztését, elsősorban az Európai Közösség felé tett fordulatot hirdette meg. A bevezetett liberalizációs lépések a külkereskedelemben is a nyugati kapcsolatok radikális térhódítását eredményezték.

A kelet-közép-európai régió gazdasági kapcsolatait mindenekelőtt az Európai Unióval kívánta javítani. A Társulási Egyezmények (Európa Megállapodások) létrejötte ugyanak-

* A cikk alapjául szolgáló tanulmány a Gazdasági Minisztérium támogatásával készült.

kor furcsa helyzetet idézett elő. Mivel a KGST 1991 nyarán megszűnt, a régió belüli kereskedelemben megjelentek a vámok és az egyéb vámon kívüli akadályok. Ezzel megfordult az a trend, amely szerint a régió belüli kereskedelem előnyöket élvezett, és az Európa Megállapodások nyomán a volt KGST-kereskedelem hátrányba került. A régió belüli gazdasági kapcsolatok összezsugorodása olyan mértékű volt, amit már semmilyen gazdaságpolitikai váltás sem indokolt. Az inga túlságosan a nyugati kapcsolatok javára lendült ki.

A folyamatok ellensúlyozására 1991. február 15-én kötötték meg a visegrádi egyezményt, amely az aláíró három ország: Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország közös gazdasági és politikai érdekeit hangsúlyozta, és felvetette nyugati integrációs politikájuk egyeztetésének szükségességét, valamint a térségen belüli gazdasági kapcsolatok fejlesztésének fontosságát. A visegrádi eszmeiségnek nevezett gondolatokban először fogalmazták meg, hogy ezen országoknak a Nyugattal szemben vannak közös érdekeik, és azokat összehangoltan előnyösebben képviselhetik. A rendszerváltás második évében államfői szinten megfogalmazták, hogy a keleti kapcsolatoknak van fejlődési perspektívája. Emellett a keleti kereskedelem fejlesztésére nagymértékben hatott az Európai Közösséggel kialakuló szabadkereskedelmi kapcsolat is. A Közösség részéről felvetődött az a gondolat, hogy a társulási megállapodásokat kötött országok gazdasági fejlődését elősegítené, ha a régió belül is létrejönne egy szabadkereskedelmi zóna.

A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) megszületését tehát két tényező segítette elő: az egyik annak a politikai gondolatnak a térnyerése, amely természetellenesnek tartotta a keleti-európai kereskedelmi kapcsolatoknak mélypontra zuhanását, a másik pedig az a külső ösztönzés, ami az Európai Közösségtől származott.

A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás lényegében átvette a Társulási Egyezmény kereskedelempolitikai megfontolásait, vagyis tízéves időtartamban célul tűzte a szabad kereskedelem megteremtését az ipari termékek körében és a kereskedelmet gátló akadályok lényeges csökkentését az agrártermékek esetében. Lényeges különbség volt, hogy a társulási szerződés az úgynevezett aszimmetria elvére épült, ezzel szemben a CEFTA a kölcsönös, azonos mértékű szimmetrikus előnyökön alapult. A megállapodás célja volt, hogy legalább olyan kedvezményeket biztosítson a régió belül, mint amelyeket a résztvevők a társulási megállapodásokban a Közösség országai számára nyújtottak.

Az ipari termékek esetében 1997 elejétől a CEFTA-országokkal folytatott magyar külkereskedelemben a forgalom mintegy 90 százalékában megszűntek a vámok. A mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek esetében a kedvezmények a forgalom mintegy 80 százalékára terjednek ki.

A kereskedelemgátló tényezők csökkentésének hatására 1993–1997 között a CEFTA-forgalomban gyors fejlődés indult meg. A fejlődés oka több tényező együttes pozitív hatásában található. Mindenekelőtt megállapítható, hogy a vámok és az egyéb vámon kívüli akadályok lényeges lebontása megtörtént, és ennek *kereskedelembővítő hatása volt*. A fejlődés *helyreállítási periódusként* fogható fel, hiszen az 1992 után nagyon alacsony szintről indult meg. A forgalom növekedését elősegítette, hogy 1993 után a régió túljutott a transzformációs recesszió, és a térség nagyobb részében beindult a gazdasági növekedés. 1995–1996 között Csehországban, Lengyelországban, Szlovákiában és Szlovéniában éves szinten a bruttó hazai termék 3-7 százalék között emelkedett. A növekedés – jellegét tekintve – elsősorban a belföldi kereslet bővülésén alapult, hiszen az országok többségében gyorsan fejlődött a lakossági fogyasztás és a beruházás, amelyek erős importkeresletet támasztottak.

A kereskedelem fejlődésében azonban hatott egy másik tényező is, ami az Európai Unióhoz fűződő túlzott várakozásokból történt *kijózanodásnak* nevezhető. Az aszimmetria ellenére a társulási egyezményt kötött országok esetében jelentős kereskedelmimérleg-

hiány keletkezett. A kedvezmények ellenére a társult CEFTA-országok importkereslete lényegesen jobban emelkedett, és export-versenyképességük ezzel nem tartott lépést. Ennek következtében a CETFA mint *exportpiac* jelentősége növekedett.

A tagországok 1993–1997 közötti CEFTA-régió belüli kereskedelmimérleg-pozíciója nagymértékben eltért egymástól. Csehország és Szlovákia esetében a CEFTA-kereskedelmet döntően kiviteli többlet jellemezte, Lengyelország és Szlovénia esetében elsősorban behozatali többlet alakult ki, és Magyarország esetében az első két országgal szemben kereskedelmi hiány, az utóbbi két országgal szemben pedig mérlegtöbblet jött létre.¹

A tanulmány foglalkozik a szomszédos országokkal folytatott magyar külkereskedelem szerkezetével, a kereskedelmi mérlegek alakulásával, a kétoldalú forgalmat a partnerország oldaláról befolyásoló gazdasági környezettel. Kitér a forgalomban legnagyobb szerepet játszó transznacionális vállalatok exporttevékenységére. Áttekinti a CEFTA- és az európai uniós kereskedelem szerkezetének eltéréseit. Majd a magyar export súlyának arányát elemzi a szomszédos országok külkereskedelmében. Bemutatja, hogyan alakul a magyar részarány az egyes országok CEFTA-kereskedelmében. Végül összefoglalja a regionális kereskedelmet ösztönző, illetve gátló folyamatokat, és megállapítja, hogy a kedvezőtlen tendenciák ellenére a gazdasági együttműködésnek még jelentős tartalékai vannak.

Magyarország külkereskedelme a szomszédos országokkal

A szomszédos országokkal folytatott magyar kereskedelem vizsgálata során foglalkozunk a CEFTA-kereskedelemmel (1. táblázat), másrészt a délkelet-európai régióból a Horvátországgal és Jugoszláviával folytatott kereskedelemmel.

1. táblázat

A CEFTA-országokkal folytatott kereskedelem alakulása
(millió dollár)

Év	Import		Export		Mérleg (millió dollár)
	millió dollár	százalékos részaránya	millió dollár	százalékos részaránya	
1996	1254	6,91	1163	7,40	-91
1997	1379	6,49	1388	7,26	+9
1998	1766	6,86	2039	8,86	+273
1999. 1–9. hó	1438	7,2	1406	7,99	-32

Forrás: CESTAT [1999].

A mutatószámok változásaiban figyelembe kell venni, hogy ezen időszak alatt a CEFTA Bulgáriával, Romániával és Szlovéniával bővült, vagyis a CEFTA súlya a partnerek számának növekedése ellenére az összes magyar külkereskedelemben alig változott. A külkereskedelmi mérleget tekintve, 1996 és 1997-hez viszonyítva változás történt 1998-ban: 273 millió dolláros többlet alakult ki, ami döntően a délkelet-európai országokkal történt kibővülésnek volt köszönhető. A kereskedelmimérleg-hiány 1998-ban Csehországgal és Szlovákiával szemben fennmaradt, de mértéke csökkent. Ugyanakkor mérséklődött a Lengyelországgal és Szlovéniával szemben immár évek óta létező mérlegtöbblet.

¹ A CEFTA-kereskedelem korai szakaszának elemzését lásd Réti [1997].

A legnagyobb jelentőségű változás 1998 folyamán a román kereskedelemhez fűződött, amikor a mérlegtöbblet több mint kétszeresére nőtt.

Jól elválaszthatóan az északi országokkal összességében magyar kereskedelmi deficit, a délkelet-európai országokkal, beleértve Bulgáriát, Horvátországot, Jugoszláviát, Romániát és Szlovéniát kereskedelmimérleg-többlet keletkezett. A legnagyobb mérlegtöbblet sorrendben Romániával, Horvátországgal és Szlovéniával szemben alakult ki. Már tavaly megmutatkozott az a tendencia, amely 1999-ben felerősödött, hogy a többletek, illetve a hiányok egyaránt mérséklődtek.

A magyar kivitel szerkezetében 1998-ban az élelmiszerek, nyersanyagok, energiahordozók általában negatív növekedést produkáltak, miközben a feldolgozott termékek – különösen a gépek és berendezések – gyorsan fejlődtek (2. táblázat).

2. táblázat

A magyar kivitel szerkezete SITC-bontásban 1997–1998 között
(millió dollár)

Ország	Év	Élelmiszer, ital, dohány	Nyers- anyagok	Energia- hordozók	Feldol- gozott termékek	Gépek, gépi be- rendezések	Összesen
Lengyelország	1997	125,3	42,4	5,6	242,5	94,3	510,3
	1998	124,3	20,2	3,7	285,8	95,1	529,4
	1998/1997	99,2	47,7	66,8	117,8	100,8	103,7
Csehország	1997	78,8	14,5	4,3	157,2	66,6	321,6
	1998	80,1	7,2	2,2	167,6	114,8	372,1
	1998/1997	101,7	49,5	50,8	106,6	172,4	115,7
Szlovákia	1997	44,3	14,4	15,1	149,1	42,2	265,2
	1998	41,7	12,5	15,9	159,0	103,1	332,3
	1998/1997	94,0	86,8	105,5	106,6	244,2	125,3
Románia	1997	70,1	7,6	30,4	164,7	43,7	316,7
	1998	169,7	12,8	26,8	279,3	75,5	564,2
	1998/1997	242,1	166,8	88,3	169,5	172,6	178,2
Szlovénia	1997	92,8	38,0	62,1	81,6	16,1	290,8
	1998	83,4	20,1	27,9	89,9	19,5	240,9
	1998/1997	89,8	52,9	45,0	110,1	121,2	82,9
Horvátország	1997	99,0	15,6	15,0	75,2	17,6	222,6
	1998	80,1	13,5	15,9	82,1	19,9	211,7
	1998/1997	80,9	86,4	106,2	109,1	112,7	95,1
Jugoszlávia	1997	45,2	7,9	16,8	71,8	18,7	160,6
	1998	206	6,1	16,1	76,2	24,1	143,2
	1998/1997	45,7	77,2	95,9	106,0	128,7	89,2
Bulgária	1997	19,3	0,36	1,1	16,8	5,4	43,1
	1998	8,4	0,66	0,36	24,1	13,2	46,8
	1998/1997	43,8	182,4	32,2	143,5	241,3	108,6

Forrás: Külkereskedelmi termékforgalom áruszerkezete 1998.január–december. Kopint–Datorg Rt.

A magyar import szerkezetében 1998-ban az energiahordozókat tekintve a növekedés sokkal egyenletesebb volt, minden árucsoportra kiterjedt. Kivételnek számított a Szlovéniából és a Jugoszláviából származó import, ahol növekedés csak a feldolgozott termékekénél és a gépeknél következett be (3. táblázat).

3. táblázat

A magyar behozatal szerkezete SITC bontásban 1997–1998 között
(millió dollár)

Ország	Év	Élelmiszer, ital, dohány	Nyers- anyagok	Energia- hordozók	Feldol- gozott termékek	Gépek, gépi be- rendezések	Összesen
Lengyelország	1997	35,8	5,6	49,5	217,5	49,6	358,3
	1998	49,5	5,9	49,7	268,0	86,2	459,5
	1998/1997	138,1	104,1	100,4	123,2	173,9	128,3
Csehország	1997	13,1	19,9	154,2	221,5	100,7	509,7
	1998	17,0	22,1	93,9	279,9	139,9	553,0
	1998/1997	130,1	110,9	60,9	126,3	138,9	108,5
Szlovákia	1997	13,0	59,7	82,5	205,9	40,0	401,4
	1998	18,0	49,1	69,1	217,1	74,6	428,1
	1998/1997	138,0	82,2	83,8	105,4	186,4	106,7
Románia	1997	18,3	24,0	2,9	96,2	13,4	154,9
	1998	21,9	31,3	0,9	115,9	15,5	185,6
	1998/1997	119,6	130,2	32,0	120,5	116,0	119,9
Szlovénia	1997	1,7	4,8	4,8	83,8	14,3	109,6
	1998	0,7	3,0	3,2	108,6	24,2	139,9
	1998/1997	45,0	62,9	66,2	129,6	169,1	127,7
Horvátország	1997	4,0	5,1	5,6	17,5	4,4	36,8
	1998	3,9	7,8	14,8	19,2	4,9	50,7
	1998/1997	98,2	150,9	263,7	109,5	110,1	137,7
Jugoszlávia	1997	5,3	3,5	12,8	32,3	4,1	58,1
	1998	1,9	3,1	2,8	49,0	4,1	61,1
	1998/1997	36,0	88,5	22,0	151,7	101,0	105,0
Bulgária	1997	3,5	5,6		9,9	6,7	25,8
	1998	5,5	6,7		14,7	7,3	34,4
	1998/1997	158,3	119,2		148,4	109,4	133,2

Forrás: Külkereskedelmi termékforgalom áruszerkezete 1998. január–december. Kopint–Datorg Rt.

A legnagyobb forgalom a *magyar–lengyel* kereskedelemben bonyolódott, amely az elmúlt években nagyon gyorsan fejlődött. Magyarország a lengyel külkereskedelemben a 17-18. helyről a 12-13. helyre, Lengyelország a magyar forgalomban a 15. helyről a 9-11. helyre ugrott. A magyar kivitelben 1998-ban a legnagyobb szállítók az Opel Magyarország Kft., a Borsodchem Rt., a Tiszai Vegyi Kombinát Rt. és a Richter Gedeon Rt. voltak. A magyar exportban áruőcsoport szerinti bontásban a vegyipari termékek, a növényi termékek, a nem nemesfémek és a járművek álltak az élen.

1999-ben fordulat történt a forgalomban. A magyar kivitel visszaesett, miközben a behozatal emelkedett. Változást okozott, hogy a General Motors az Opel Astra gyártását áttelepítette Lengyelországba, ezáltal nemcsak a kivitel csökkent, de a behozatal emelkedett. A keményebb tél miatt nőtt a magyar villamosenergia-, szén- és kokszimport. Hasonlóképpen gyorsan bővült a lengyel kohászati termékek behozatala, amit elsősorban az import olcsósága okozott.

A magyar kivittelt legerőteljesebben a lengyel agrárprotekcionista intézkedések sújtják. Az 1999 márciusában a gabonára, baromfira, sertéshúsra hozott lengyel piacvédő intézkedések az olcsóbb magyar kivittelt korlátozzák. A lengyel intézkedések mögött a hazai agrártútermelés, a mezőgazdasági ágazat szerkezeti átalakulásának lemaradása és a falu-

si túlnépesesség problémája áll. A szerkezeti aránytalanságot mutatja, hogy miközben a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 24-25 százalék, addig a bruttó hazai termékhez való hozzájárulása 6 százalékot ér el. A kedvezményes CEFTA-vámok felfüggesztése lényegében a belső ágárproblémáknak külpiacon történő áthelyezését jelentette. A két ország között az agrárszektorban kialakult feszültség tényleges hatásánál nagyobb erővel bír, és kedvezőtlenül hathat más területekre, miközben a forgalom egészét inkább a normális kapcsolatok jellemzik. Az erős lengyel ágárlobb, a viszonylag gyenge kormány, a korábbi dinamikus fejlődés lelassulása együttesen negatívan hatnak a kétoldalú forgalomra. A korábbi dinamikus fejlődést nem tartjuk fenntarthatónak, a milliárd dollár körüli forgalom elég nagy volument képvisel ahhoz, hogy a növekedés lassulhat. A nagyobb nyitottság miatt Magyarország számára a forgalom értékeinek megőrzéséhez több érdek fűződhet. Lengyel részről az import térnyerésétől jobban tartanak, mint az exportpiac elvesztésétől.

A CEFTA-forgalomban a második legjelentősebb partner *Csehország*. A kétoldalú kereskedelem közelíti az évi egymilliárd dolláros forgalmat. A kereskedelemben a konjunkturális elemek kevésbé érvényesültek, a cseh recesszióknak a forgalom egészére nem volt közvetlen hatása. A magyar exportban 1998-ban értékben az első helyen a gépek és berendezések álltak, ezt követték az élelmiszer-készítmények, italok, valamint a vegyipari termékek. A magyar importban a legfontosabb termékek a koks, a koksizolható szén, a gépjárművek, és a kohászati anyagok. A kereskedelem döntő részét a transznacionális vállalatok adják, amelyek jelentős részben cégen belüli forgalmat bonyolítanak le. Ezek a vállalatokra a gyártásmegosztás a jellemző, ezért fontos a részesedésük az exportban és az importban egyaránt. Vannak közöttük olyanok, amelyek a cégen belül a forgalomban kiviteli többletet érnek el, de olyanok is találhatók, amelyek csehországi leányvállalatától többet importálnak, mint amennyit exportálnak. A magyar kivitelben élen jár a gépkocsimotorok szállítása a Skoda számára. Ez az export 1998-ban értékben megháromszorozódott. A forgalom fennmaradó kisebb részét mintegy 1500-2000 kis- és középvállalat adja, amelyeknél a fluktuáció nagyon jelentős. Ennek a vállalati szegmensnek a stabilizálása jelentős fejlesztési hatással járna a magyar kivitelre.

A *magyar-szlovák* kereskedelemben a CEFTA megalakulása óta szlovák mérlegtöbblet alakult ki. A magyar exportban 1998-ban a legnagyobb szállítók az Audi Hungaria Kft., az Ikarus Járműgyártó Rt., a Mol Rt., a Borsodchem Rt. és a Magyar Villamos Művek Rt. voltak. A magyar kivitelben mintegy 2800 vállalat vesz részt, amelynek többsége alultőkésített kis- és középvállalat. Az importban tavaly kiemelkedett az Audi Hungaria Motor Kft., az Egis Gyógyszergyár Rt., és a Whirlpool Magyarország Kft. Már 1998-ban is elkezdődött, de 1999-ben felgyorsult a magyar mérleghiány mérséklődése. A kétoldalú forgalomban az elmúlt évben törés következett be, ami elsősorban a szlovák kereslet beszűkülésének következménye. A Dzurinda-kormány 1999 júniusától 7 százalékos pótvámost vetett ki a költségvetési bevételek növelése és az import visszafogása érdekében. A pótvám a magyar export közel 90 százalékára kiterjed, és erősíti az importhelyettesítési törekvéseket. De már az intézkedést megelőzően érzékelhető volt a szlovák importkereslet visszaesése. A kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében komoly tartalékok rejlenek a regionális térségi együttműködésben. Határ menti együttműködési programok segíthetik a kapcsolatok intenzitásának erősödését az Ipolyságban, valamint a Bécs-Pozsony-Győr térségben.

A *magyar-román* kereskedelem 1998-ban rendkívül dinamikus növekedésen ment keresztül, amelynek szintje idén már nem volt fenntartható. A forgalomban a magyar kivitel visszaesett, a román export növekedett, és a magyar mérlegtöbblet mérséklődött. A változást döntően a román partner kényszerítette ki.

A román gazdaságban 1999-ben is folytatódott az össztermelés hanyatlása, a belföldi

kereslet zsugorodott, a költségvetési kiadásokat megkurtították, a lej árfolyama átmenetileg reálértéken leértékelődött, az infláció erősödött és a külkereskedelmi mérleg hiánya gyengült. A román kormány 1998 folyamán a sajtókampányok, az agrárlobbik és a szakszervezetek követelésének hatására átmenetileg a magyar búza- és lisztimporttal szemben piacvédő intézkedéseket léptetett életbe, amelyek megvonták a kedvezményes CEFTA-vámot. A gabonafélék mellett elsősorban a csirke- és a sertésexport esett vissza 1999-ben, amelynek oka a román fizetőképes kereslet gyengülése és az árban versenyképes európai uniós export térnyerése volt. Kedvezőtlenül hatott a magyar gépexportra a román beruházási kereslet csökkenése. Hasonlóképpen nem volt előnyös a külföldi befektetők számára nyújtott kedvezmények szabályozása.

A gazdasági célok között a külföldi adósságok törlesztése kapott elsőbbséget, amelynek érdekében került sor a lej leértékelésére, az importhelyettesítés fokozására, a fiskális szigor erősítésére. Mindez azt jelentette, hogy a román gazdaság lényegében nem volt teljesen felkészülve a CEFTA által szorgalmazott külkereskedelmi liberalizációra. A román export növekedésében szerepet kapott az is, hogy egyes transznacionális vállalatok a gyártási folyamat egy részét áttelepítették. A román kormányzati szándékok arra irányulnak, hogy az éves kétoldalú forgalom oly módon érje el az 1 milliárd dollárt, hogy a román kivitel növekedése felülmúlja a magyar exportét.

A magyar-szlovén árucserében megfigyelhető a szlovén oldalon a törekvés a kereskedelmimérleg-hiány csökkentésére. Ez a tendencia érzékelhető volt már 1998-ban, és folytatódott 1999-ben is. A magyar kivitelben döntő szerepe van a mezőgazdasági és az ipari alapanyagoknak, amelyeknél jelentős visszaesés történik. Ennek következtében a magyar összkivitelben a szlovén exportpiac jelentősége mérséklődik. Ugyanakkor szlovén oldalról komoly törekvés tapasztalható a kivitel növelésére.

A Horvátországgal folytatott kereskedelem a térségben az egyik legellentmondásosabb, legtöbb feszültséggel terhelt kapcsolatot jelenti. A magyar kivitelben meghatározó súllyal szerepelnek az élőállatok, állati termékek, növényi termékek, olajtermékek, gépjárművek, míg a behozatalban az olajtermékek, gyógyszerek, növényi termékek a meghatározók. A magyar kivitel csökkenő tendenciát mutat, amelynek okai között a horvát piacvédő intézkedéseket és a horvát vállalatok fokozódó fizetéseképtelenségét lehet megemlíteni. A kétoldalú forgalomnak tehát a horvát gazdaság növekvő egyensúlyi hiánya, a folyó fizetési mérleg magas deficitje, a növekvő költségvetési hiány, valamint a kuna felülértékeltisége következtében gyenge horvát versenyképesség szab határt. A magyar exportot ellehetetlenítik számos esetben a prohibítív jellegű vámok és a nagyszámú bürokratikus vámon kívüli akadályok. Jelenleg Horvátország nem rendelkezik Európa Megállapodással, nem tagja még a WTO-nak, sem a CEFTA-nak. A horvát kormány nemzetközi politikai megítélése nagyon rossz, ami megakadályozza, hogy normalizálja kapcsolatait a nemzetközi szervezetekkel. A Magyarországgal kötendő kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodás ilyen horvát belgazdasági és belpolitikai körülmények között számos rizikót tartalmaz. Az egyezmény megkötését 1999 novemberében elhalasztották, amelynek fő oka az agrárkereskedelem részleges liberalizációjában megmutatkozó véleményeltérés volt. Horvát részről a magyar agrárexport növekedését ellenezték. A magyar cégek horvátországi privatizációban történő részvétele vonzó perspektíva lehet, de jelenleg ennek is több az akadálya, mint a realitása.

A Jugoszláviával folytatott kereskedelem 1998-ban az 1991 előtti szint kétharmadán állt. Az elmúlt évben az év elején optimista elképzelések születtek a forgalom dinamizálásáról, és reálisnak tűnt 2000 végére a korábbi szint visszaállítása. A koszovói háború, a bombázások és a részleges embargó újbóli bevezetése következtében a kereskedelem az 1998. évi felére zuhant. A megmaradt forgalmat a jugoszláv fizetőképes kereslet korlátozottsága határozza meg. A magyar exportőrök akkreditívét, bankgaranciát nem fogadnak

el, a forgalomban az előfizetés érvényesül. Számos esetben nyugati magánszámlákról történik a jugoszláv ellenérték kiegyenlítése. A jugoszláv exportot a dinár felülértékeltsége is negatívan érinti. A leértékelés elkerülhetetlen, de várható az infláció felpörgése is. A kereskedelem fellendülése a szerbiai demokratizálás függvénye, de a gazdaság súlyos állapota is komoly akadályokat támaszt.

Bulgária esetében a kétoldalú forgalomra negatívan hatott az 1996–1997-es bolgár pénzügyi válság, és az ennek nyomán bekövetkezett gazdasági visszaesés. A valutatanácsai rendszer bevezetésével az árfolyam stabilizálódott, és a rendkívül magas inflációt sikerült megszüntetni, de nem történt pozitív változás a fizetőképes bolgár kereslet megteremtése terén. A bolgár kivitel és a behozatal egyaránt megbénítja a rendkívül magas arányú vállalati körbetartozás, a monetáris restriktió következtében kialakult hitelszűke, a hazai megtakarítások alacsony színvonalát. A bolgár termékek export-versenyképességét rontja, hogy a leva túlértékelte vált. Mindez a bolgár kivitel csökkenése irányában hat. A magyar kivitel piaci feltételei nagyban függnének a fizetőképes bolgár kereslet meglététől, vagy hiányától. Feltehetően a privatizáció és a külföldi tőkebeáramlás idén történt felgyorsulásával a bolgár gazdaságban megindul a szerkezetváltás, ami később az export növelése irányában hathat, és talán nőhet a fizetőképes importkereslet. Pozitív példaként említhető, hogy 1999-ben Szófiában és Plovdivban létesült Metro-áruházakban megjelentek a magyar élelmiszerek is.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy 1998-tól a magyar–CEFTA és a magyar–délkelet-európai gazdasági együttműködésben a korábbi évekhez képest változások indultak meg. A déli szomszédainkkal szemben jelentős magyar exporttöbblet keletkezett, amelynek 1998-ban elért nagysága nem fenntartható. A kereskedelmi többlet, illetve hiány létét elsősorban a forgalom áruszerkezete magyarázza. A magyar kivitelben az anyagi jellegű késztermékek, az agrártermékek és az élelmiszer domináltak, de a gépek és berendezések exportja 1998-ban rendkívül dinamikus emelkedett, míg a behozatalban az energiahordozók, az alapanyagok és a nyersanyag a meghatározó. Az importban elsősorban olyan termékek szerepelnek, mint a kőolaj, koks, faáru, szén és a réz. A külkereskedelem sajátossága, hogy a fejlettebb feldolgozott termékek, a gépek és berendezések részaránya az Európai Unióba irányuló kivitelben jóval magasabb, mint a CEFTA-országokba irányuló exportban.

A magyar termékek és szolgáltatások szomszédos országokba való kivitelében döntő szerepet kapnak a teljesen vagy részben külföldi tulajdonban levő vállalatok. Tavalyelőtt a régióba a legnagyobb exportot a Mol Magyar Olaj- és Gázipari Rt. bonyolította le, őt követte nagyon szorosan az Audi Hungaria Motor Kft. Lényeges különbség volt köztük abban, hogy az Audi-export két országba, Csehországba és Szlovákiába összpontosult, a Mol viszont mind a nyolc piacon jelen volt, elsősorban Romániában, Szlovéniában és Szlovákiában. A két vezető exportőrt követte a Borsodchem Rt. és a Unilever Magyarország Beruházási Kft. A következő mezőnybe tartozik a Tiszai Vegyi Kombinát Rt., az Opel Magyarország Járműgyártó Kft. és a Hyginett Magyar–Amerikai Higiéniai Cikkeket Gyártó Kft. A következő vállalatcsoportba sorolható a Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Rt., a GE Lighting Tungstam Világítástechnikai Rt., a Magyar Villamos Művek és a Dunastyr Polisztirolgyártó Rt. Mindez azt mutatja, hogy a magyar kivitel koncentráltasági foka igen magas, vagyis az export jelentős részét néhány nagyvállalat bonyolítja. Mindebből azonban nem következtethetünk egyértelműen a kivitel stabilitására, hiszen az említett vállalatok egy részének a szomszédos országokban is van gyártási kapacitása, és a termelés megosztását a transznacionális vállalatok belső szempontjai határozzák meg.

A szabadkereskedelmi megállapodás – célját tekintve – idáig az árumozgások liberalizálását segítette elő. A vám- és vámon kívüli korlátok lebontása, illetve a régióban beindult gazdasági növekedés hatására a régió belüli kereskedelem nagyon alacsony szintről

fejlődni kezdett: az 1993–1997 közötti években egyes kétoldalú kapcsolatokban kétszámjegyű volt a forgalomnövekedés, később azonban, 1998–1999 között a gyors növekedés megtorpant, sőt egyes relációkban súlyos visszaesés következett be. A régió belüli külkereskedelmi volumen azonban még mindig alacsony, és kérdés, hogy elképzelhető-e az eddiginél lényegesen nagyobb kereskedelem bővülés. Más szabadkereskedelmi övezetekkel összehasonlítva, a CEFTA azok közé tartozik, ahol az egyes tagországok teljes külkereskedelmén belül a regionális forgalom aránya nem magas, hiszen jóval 10 százalék alatt marad.

A CEFTA-kereskedelem áruszerkezetét vizsgálva (4. táblázat), kitűnik, hogy az alacsonyabb feldolgozottságú termékek, energiahordozók, nyersanyagok, élelmiszerek, illetve az anyagi jellegű késztermékek aránya magas, és a magasabb technológiát képviselő gépek, berendezések részesedése lényegesen kisebb, de gyorsan növekszik. Ha az egyes árucsoportok teljes megoszlását vizsgáljuk országcsoportok szerint, akkor 1999 első háromnegyedévében a CEFTA-export részesedése az élelmiszerek esetében 18,8 százalék, a nyersanyagoké 7,8 százalék, az energiahordozóké 12 százalék, a feldolgozott termékeké 10,7 százalék volt, miközben a gépek és gépi berendezések részesedése csupán 2,6 százalékot tett ki. Feltehető egy kapcsolat Magyarországnak a CEFTA-országokkal és az Európai Unióval folytatott kereskedelme között, ami abban állhat, hogy az alacsonyabb feldolgozottságú termékek, energiahordozók, nyersanyagok CEFTA-ból

4. táblázat

A Európai Unióba és a CEFTA-országokba irányuló magyar kivitel és behozatal szerkezetének összehasonlítása 1999 első felében*
(százalék)

Áruosztály	Export		Import	
	Európai Unió	CEFTA	Európai Unió	CEFTA
Élőállat, állati termék	2,3	4,6	0,3	1,1
Növényi termékek	1,5	7,0	0,8	1,0
Zsírok, olajok	0,1	1,2	0,2	0,3
Élelmiszer-készítmények	1,3	10,9	1,2	4,3
Ásványi termékek	1,5	3,6	1,2	15,3
Vegyipari termékek	2,6	13,0	8,3	11,0
Műanyagok és gumiárúk	3,2	10,1	6,3	4,2
Bőr-, szőrmeárúk	0,7	1,2	1,5	1,8
Faárúk	1,8	2,2	0,5	4,4
Papíripari termékek	0,9	5,4	3,0	7,1
Textilipari termékek	7,9	5,8	7,3	5,4
Lábbeli és divatkellékek	1,9	0,4	0,7	0,6
Kerámia, üvegáru	1,2	2,3	1,6	2,8
Drágakő, nemesfém	0,1	0,0	0,1	0,0
Nem nemesfémek	5,9	10,4	7,7	15,0
Gépek, mechanikus berendezések	52,1	16,4	44,7	14,0
Járművek	10,1	3,6	10,3	8,3
Optikai orvosi mérőműszer	1,0	0,7	2,0	0,4
Fegyver, lőszer	0,0	0,0	0,0	0,1
Különféle árúk	4,0	1,3	2,1	2,2
Művészeti tárgyak	0,0	0,0	0,0	0,0

* A vámtarifa áruosztályai szerint.

Forrás: Hungary's Foreign... [1999].

származó importja beépül az Európai Unióba irányuló magasabb feldolgozottságú kivitelbe. Ez nem tekinthető kedvezőtlennek, az viszont igen, ha a CEFTA-forgalom szerkezete megreked egy alacsonyabb technológiai fejlettségi szinten. A forgalom szerkezetének alakításában döntő szerepet töltenek be a transznacionális vállalatok, amelyek belső gyártástelepítési politikájuk szerint növelik a térségben a kelet–keleti gyártásmegosztást, illetve az anyavállalat és a leányvállalat közötti kelet–nyugati forgalmat.

Az egyes árufőcsoportok vámtarifa szerinti bontásban vizsgált CEFTA-kereskedelmi mérlegét tekintve, 1999 első felében magyar exporttöbblet keletkezett az agrártermékek, az élelmiszerek, a vegyipari termékek, műanyagok, textíliák, gépek és berendezések, valamint a műszerek esetében. Magyar importtöbblet jött létre többek között az ásványi termékek, fa- és papíráruk, a nem nemesfémek és a járművek esetében. A magyar kivitel feldolgozottsági szintje magasabb.

A magyar kivitel rangsorában 1999 első háromnegyedében Bulgária, Csehország, Lengyelország és Szlovénia előre lépett, visszaesett Horvátország, Jugoszlávia és Szlovákia, Románia pedig stagnált. A magyar behozatal sorrendjében Lengyelország, Románia és Szlovénia került feljebb, stagnált Bulgária, Horvátország, Szlovákia helyezése, visszaesett Csehországé és Jugoszláviáé (5. táblázat).

5. táblázat

A szomszédos országokkal folytatott forgalom rangsora a magyar külkereskedelemben

Ország	Magyar kivitel		Magyar behozatal	
	1998. 1–9. hó	1999. 1–9. hó	1998. 1–9. hó	1999. 1–9. hó
Bulgária	35.	33.	44.	44.
Csehország	12.	11.	11.	13.
Horvátország	19.	20.	42.	42.
Jugoszlávia	21.	25.	39.	46.
Lengyelország	11.	9.	13.	12.
Románia	10.	10.	24.	22.
Szlovákia	14.	15.	14.	14.
Szlovénia	18.	16.	28.	27.

Forrás: www.gm.hu..

A szomszédos országokkal 1999 első háromnegyed évében folytatott külkereskedelemben Délkelet-Európával (Bulgária, Horvátország, Jugoszlávia, Románia és Szlovénia) 397,8 millió dolláros aktívum, a közép-európai országokkal (Csehország, Lengyelország és Szlovákia) 283,3 millió dollár passzívum keletkezett. Összességében mérleg-többlet alakult ki az élelmiszer-, ital-, dohány- és a feldolgozott termékek áruosztályai esetében. Hiány keletkezett a nyersanyagok, az energiahordozók, gépek, gépi berendezések árucsoportjaiban. Az előző év első háromnegyed évével összevetve, az egyenlegben a legnagyobb romlás a gépek és gépi berendezések (–137,1 millió dollár), az élelmiszerek, ital és dohány (–81,2 millió dollár) és az energiahordozók (–39,0 millió dollár) esetében történt (6. táblázat).

A nyolc országgal folytatott kereskedelemben a magyar egyenleg 1998 első háromnegyedéve és 1999 azonos időszaka között 284,1 millió dollárral romlott. A romlás döntő része, 48,2 százaléka a gépek és berendezések területén következett be. Az élelmiszerek árucsoportja a deficit 28,5 százalékát adta. Országoként vizsgálva, az egyenlegben a legnagyobb romlás a gépek és berendezések területén Szlovákiával és Lengyelországgal, az energiahordozók esetében Lengyelországgal, az élelmiszereknél Romániával szemben

6. táblázat

A külkereskedelmi egyenleg alakulása SITC bontásban 1999 első háromnegyed évében
(millió dollár)

Ország	Élelmiszer, ital, dohány	Nyers- anyagok	Energia- hordozók	Feldolgozott termékek	Gépek, gépi berendezések	Összesen
Bulgária	6,9	-5	0,8	11,1	4,8	18,6
Csehország	47,2	-10	-50,8	-66,4	-20,8	-100,9
Horvátország	35,8	6,1	7	39,8	9	97,8
Jugoszlávia	6,6	2,6	12	20	7,5	48,7
Lengyelország	36,2	7,8	-72,4	14,7	-34,1	-47,9
Románia	66,9	-30,5	13,8	97,3	21,9	169,4
Szlovákia	12,5	-22,1	-36,9	-57,5	-30,5	-134,5
Szlovénia	57,0	16,4	8,2	-15,6	-2,7	63,3
Összesen	269,1	-34,7	-118,3	43,4	-44,9	114,5

Forrás: <http://www.gm.hu>

történt. Az egyenlegben a legnagyobb javulás a feldolgozott termékek csoportjában Csehországgal szemben következett be. Visszatérve a gépek és berendezésekre, a vámtarifa-áruosztályban 1999 első háromnegyed évi adatok állnak rendelkezésre. Ebből kiderül, hogy a 17., a jármű és részegységei árucsoportban a magyar kivitel Szlovákiába 1998 első háromnegyedévéhez képest 29,7, százaléka, Lengyelország esetében 41,0 százaléka zuhant, miközben a behozatal két és fél-, háromszorosára emelkedett. A korábbi mérlegtöbblet mindkét országgal kapcsolatban hiánnyá változott. Hasonlóan csökkent a gépek, berendezések, valamint a járművek és részegységeik kivitele Romániába. Jelentősen visszaesett a magyar export Lengyelországba a növényi termékek esetében, a növénytermék-, az élőállat-, valamint élelmiszer-kivitel Romániába. Ezzel szemben a behozatal jelentős mértékben bővült. Az egyenlegváltozások első számú okát tehát a Magyarországon megtelepedett gépjármű- és járműalkatrész-gyártó transznacionális vállalatok gyártásmegosztásában kell keresni. Az 1998-ban elért kiugró kivitel 1999-ben visszaesett, és a behozatal többszörösére emelkedett. Az egyenlegromlás másodlagos oka lehet a mezőgazdasági cikkek esetében a régióban erősödő agrárprotekciónizmus.

Magyarország jelentősége a szomszédos gazdaságok külkereskedelmében

A növekedési kilátásokat elemezve, mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy a dinamikus növekedés ellenére a keleti forgalom még mindig alacsony, ami jelentős tartalékokat rejthet magában. Növekedési tartalékok vannak a földrajzi közelségből, a komplementer termelési szerkezetből, az egyenrangú kapcsolatokból, a megközelítően azonos fejlettségből adódóan. Kereskedelem bővítő hatása van a régióban megjelenő transznacionális vállalatoknak, amelyek több országban hoztak létre leányvállalatokat, és ezek között bővülő termelési kooperációt teremtettek. Növekedést rejt magában az új tagok felvétele és a nagyobb szabadkereskedelmi térség megteremtése. A kilátásokat elemezve, figyelembe kell venni az egyes tagországok növekedési lehetőségeit és egyensúlyi helyzetét.

Úgy tűnik, hogy az egyes országok közötti sorrend nem tekinthető stabilnak, a korábbi éllóvasok 1997–1998-ra komoly pénzügyi válsággal, illetve nagyon magas folyó fizetési hiánnyal kerültek szembe. A belső és külső egyensúlyi hiány hatására átmenetileg kereskedelemkorlátozó intézkedéseket hoztak, amelyek elsősorban az Európai Unióval szem-

ben kialakult magas kereskedelmimérleg-hiány, a túlfogyasztás és az alacsony export-versenyképességre adott reakciónak tekinthető. Mivel azonban a CEFTA-kereskedelem az Európai Unióval való forgalom függvényeként is értékelhető, ezért az egyes országok EU-val szembeni protekcionista intézkedései negatívan érintik a CEFTA-forgalmat is. A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás nem tekinthető a régió belüli integrációhoz vezető folyamat lépcsőjének. Így nem várható, hogy lényeges fordulat következzen be az Európai Unió és régió belüli forgalom arányaiban. A felvételre váró közép-európai országok gazdaságpolitikájukban az európai integrációnak abszolút elsőbbséget adnak. A megállapodás a szabadkereskedelmi övezet megteremtésével betölti feladatát, és jelenleg nem látszik, hogy a liberalizáció kiterjedne a munkaerőmozgásra, a szolgáltatásokra és más területekre.

A CEFTA-országok régió belüli exportja 1997–1998 között 12,594 milliárd dollárról 13,836 milliárd dollárra emelkedett, ami 9,86 százalékos növekedést jelentett. A CEFTA-országok régió belüli exportján belül a magyar kivitel részaránya 11,02-ről 14,73 százalékra ugrott, ami igen jelentős térnyerést mutat. A CEFTA-országokon belüli importban a magyar részesedés ezen idő alatt 10,88-ról 12,73 százalékra bővült. 1999 első negyedében a magyar kivitel részaránya tovább emelkedett, és elérte a 14,95 százalékot.

Az 1999 első negyedévi adatokból a magyar kivitel térnyerésére következtethetünk a cseh és a szlovák piacokon. Ezzel szemben jelentősen visszaesett a magyar részarány a román és a szlovén piacokon (7. táblázat).

7. táblázat

Az egyes országok CEFTA-importjában a magyar export részesedése a százalékban

Év	Bulgária	Csehország	Lengyelország	Románia	Szlovákia	Szlovénia
1996	..	6,8	19,1	53,4	6,7	38,7
1997	17,4	8,8	21,6	54,0	7,6	42,5
1998	13,2	10,5	19,9	52,6	9,8	33,6
1999. 1–3. hó	..	13,6	20,6	43,3	10,1	27,8

Forrás: CESTAT [1999].

A 8. táblázat szerint a bolgár, cseh, lengyel és szlovák CEFTA-kivitelben a magyar piac részesedése emelkedik, a romániai exportnál 1999-ben visszaesett, de csökkent a szlovén kivitel esetében.

8. táblázat

Az egyes országok CEFTA-exportjában a magyar import aránya százalékban

Év	Bulgária	Csehország	Lengyelország	Románia	Szlovákia	Szlovénia
1996		7,7	19,9	58,4	10,9	22,3
1997	14,0	8,5	22,0	53,3	12,2	23,9
1998	15,9	9,6	23,2	59,4	13,8	24,0
1999. 1–3. hó		9,9	24,1	41,3	15,6	22,5

Forrás: CESTAT [1999].

A kölcsönös kereskedelmi részesedés alakulásáról a 9. táblázat számol be.² A cseh-CEFTA-forgalomban 1998-ban Magyarország Szlovákia és Lengyelország után következett. A cseh-szlovák forgalom 4,883 milliárd dollárt, a cseh-lengyel 2,460 milliárd dollárt, a cseh-magyar 0,928 milliárd dollárt tett ki. A cseh kivitelben a magyar részarány 1,9, a cseh behozatalban 1,48 százalék volt. Cseh adatok szerint 1999 első negyedében a cseh kivitelben a magyar részesedés 1,68 százalékra mérséklődött, míg a behozatalban 1,52 százalékra bővült. A cseh kereskedelmi mérlegben 1998-ban az Európai Unióval szembeni deficit mérséklődött, miközben a CEFTA-országok irányában kialakult mérlegtöbblet növekedett.

Lengyelország számára a legfontosabb CEFTA-partner továbbra is Csehország, Magyarország a második helyen áll. 1998-ban a lengyel külkereskedelem 6,64 százaléka bonyolódott a CEFTA-országokkal, tavaly az első félévben már 7,1 százalék. A magyar forgalom az elmúlt év első felében csupán 1,22 százalékkal bővült, miközben az ide irányuló lengyel export 6,7 százalékkal növekedett.

A román adatok szerint Magyarország továbbra is a legfontosabb partner a CEFTA-országok között. 1998-ban a teljes román kivitelben a magyar piac aránya 2,64 százalékot tett ki, ami 1999 első öt hónapjában 2,93 százalékra bővült. Mindkét időpontban Magyarország a román kivitelben a nyolcadik helyen állt. A magyar kivitel részesedése a román összimportban 1998-ban 4,62 százalék volt, 1999-ben az első öt hónapban 3,79 százalékra csökkent. Ez idő alatt a magyar export az 5. helyről a 7. helyre csúszott vissza.

A szlovák adatok azt mutatják, hogy 1998 első felében a magyar kivitel aránya a teljes importban 2,29 százalék volt, ami 1999 első felében 2,40 százalékra emelkedett. A magyar import részesedése a teljes szlovák kivitelben a tavalyi első félévi 4,33-ról idén 4,41 százalékra bővült. A régió belüli kereskedelemben a magyar forgalom a csehet és a lengyelt követően a harmadik helyen áll.

Szlovén adatok szerint a teljes kivitelben a CEFTA-országok aránya 1998-ban 6,5 százalékot tett ki, ami 1999-ben az első félévben 6,93 százalékra bővült. A szlovén importon belül hasonlóan fokozódott a regionális kereskedelem. Tavalyelőtt a régió aránya 7,18, 1999 első öt hónapjában 8,09 százalék volt. Az összkivitelben a magyar piac részesedése 1999-ben 1,53, az összbehozatalban 2,34 százalékot tett ki. A szlovén exportban a CEFTA-kereskedelmen belül a Magyarország Lengyelországot és Csehországot követően a harmadik, az importban Csehország után a második helyen áll.

Jugoszláviában az 1998 első tizenegy hónap alatt a magyar export a teljes behozatalnak 2,33 százalékát, a magyar import a teljes kivitelnek 2,06 százalékát adta. A kelet-közép-európai partnerek között a Magyarországgal folytatott forgalom a legjelentősebb volt, kivéve a volt jugoszláv tagköztársaságokat.

A horvát statisztikai adatok szerint 1999 első hét hónapjában a CEFTA-országokba irányuló horvát kivitel dollárban számolva 8,1 százalékkal, a Magyarországra menő export 25,5 százalékkal zuhant. Az importban a CEFTA-kereskedelem 17,2 százalékkal, a magyar forgalom 17,5 százalékkal esett. A teljes horvát kivitelben a magyar piac csupán 0,79 százalékot, a behozatalban 1,98 százalékot tett ki.

A forgalmi részesedésre vonatkozó adatok jelentős eltéréseket mutatnak abban a tekintetben, hogy a szomszédos országokkal folytatott kereskedelemnek milyen a részesedése a magyar forgalomban, illetve a magyar forgalomnak milyen a súlya a szomszédos ország külkereskedelmében. Megjegyezzük, hogy az adatok nem teljesen azonos időszakokra vo-

² A nemzeti statisztikai adatokat a Budapesten dolgozó CEFTA-országok kereskedelmi tanácsosaitól kaptam. A Horvátországra vonatkozó adatok forrása a zágrábi Központi Statisztikai Hivatal, a jugoszláv adatok az Index 1999. 3. statisztikai havi kiadványból származnak.

9. táblázat

A kölcsönös kereskedelmi részesedés alakulása, 1999. 1–6. hó
(százalék)

Megnevezés	Exportban	Importban
Magyar forgalom aránya a cseh*	1,68	1,52
Cseh forgalom aránya a magyar	1,62	1,86
Magyar forgalom aránya a lengyel	1,82	1,27
Lengyel forgalom aránya a magyar	2,02	2,05
Magyar forgalom aránya a román**	2,93	3,79
Román forgalom aránya a magyar	1,79	0,78
Magyar forgalom aránya a szlovák	4,41	2,40
Szlovák forgalom aránya a magyar	1,21	1,67
Magyar forgalom aránya a szlovén**	1,53	2,34
Szlovén forgalom aránya a magyar	1,00	0,58
Magyar forgalom aránya a jugoszláv***	1,64	2,45
Jugoszláv forgalom aránya a magyar	0,31	0,10
Magyar forgalom aránya a horvát****	0,79	1,98
Horvát forgalom aránya a magyar	0,66	0,12

*1999. 1–3. hó. **1999. 1–5. hó. ***1–2. hó. ****1999. 1–7. hó.

Forrás: Nemzeti statisztikák alapján saját számítás.

natkoznak, ezért az összehasonlítás inkább csak megközelítő képet ad. Az adatok azt mutatják, hogy a kétoldalú forgalom jelentősége leginkább a magyar–cseh relációban azonos. Magyarország lényegesen fontosabb kereskedelmi partner Horvátország, Románia, Szlovákia, Szlovénia és Jugoszlávia számára, mint fordítva. A lengyel piac jelentősége azonban Magyarország számára nagyobb, mint a lengyel partner számára a magyar piacé.

Összefoglalás

A szomszédos országokkal folytatott gazdasági együttműködésben a korábbi években jelentkező egyértelműen expanzív szakaszt 1998-tól kezdődően egy jóval bonyolultabb, ellentmondásosabb időszak váltja fel, amelyben a korábbi sikerek megismétlése és a gazdasági együttműködés növekedési ütemének fenntartása egyre nehezebb feladattá válik. De nem is várható, hogy az együttműködés az 1993–1998 között tapasztalt sebességgel bővüljön, hiszen akkor nagyon alacsony szintről kellett elmozdulni, és az extenzív jellegű növekedést kihasználatlan tartalékok biztosították. Komoly eredményként könyvelhető el, hogy a kereskedelmi kapcsolatok rendszere ma már megfelel az Európai Unió követelményeinek, és a régió országainak többsége jelentős előrehaladást tett a kereskedelem liberalizálása terén. A gazdasági együttműködés újabb dinamikus szakaszának megteremtése azonban nem lehetetlen feladat, sikeressége döntően attól függ, hogy a szomszédos átmeneti gazdaságok szerkezetátalakítási lemaradásukat milyen ütemben számolják fel.

A kilencvenes évek végére az ipari vámlebontás lehetőségei kezdenek kimerülni, bár még mindig van tere újabb szabadkereskedelmi egyezmények megkötésének. Az egyértelmű liberalizációs előrelépések ellenére a régióban erősödött a törekvés vámpótlékok, átmeneti jellegű prohibítív vámok és vámon kívüli korlátok bevezetésére. 1998-ban évben felerősödtek azok a piacvédő intézkedések, amelyek elsősorban az érzékenyebb, túltermeléssel küzdő ágazatokban jelentkeztek. Ez a probléma leginkább az agrárszektor-

ban érzékelhető, de több országban fennmaradt az egyedi, hosszú ideig tartó, esetleges importengedélyezési rendszer, amelynek kedvezőtlen a hatása számos, a magyar export számára fontos termék esetében. A piacvédő intézkedések következtében a külkereskedelmen keresztül a lemaradó országok belső feszültségei áttevődnek regionális szintre. Kiderült, hogy a lemaradó nemzetgazdaságok – vagy egyes sikeresebb országokban bizonyos ágazatok – nem készültek fel a kereskedelem liberalizációjára, ezért a politika szintjén meghozott liberalizációs jellegű döntések növekvő ellenállásba ütköznek.

A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás nem tervezi regionális vámunió, regionális közös piac vagy regionális gazdasági-pénzügyi integráció megteremtését. A szabad kereskedelem a lehetséges integráció legalacsonyabb fokozata. A régió belüli forgalom súlya az országok összforgalmán belül jóval tíz százalék alatt marad, ami mérsékelt intenzitású összefonódásra utal. Mégis az 5-9 százalék közötti részarányt képviselő forgalom komoly jelentőséggel bír a tagországok számára.

A gazdasági együttműködés további fejlődése nagymértékben függ attól, hogy a régióban az egyenlőtlen ütemű gazdasági fejlődés erősödik, vagy pedig inkább a konvergencia érvényesül. A vizsgált országok között jelentős ütemkülönbség alakult ki a gazdasági növekedésben, eltérő mértékben és időpontban jelentkeznek a gazdasági fellendülés, lassulás vagy éppen a visszaesés. Míg 1990–1993 között az egész régióban – bár különböző intenzitással – a gazdaságok recesszióba kerültek, 1994–1997 között a fellendülés eltérő ütemben következett be, aztán 1997–1999 között erősödött a divergencia a gazdasági növekedés, valamint a belső és a külső egyensúlyi helyzet tekintetében. A növekedési ütemkülönbségek, valamint a folyó fizetési mérlegekben megmutatkozó egyensúlyi feszültségek egyes ágazatok, vállalatok és régiók között is felerősödtek. A konvergencia hiánya nyilvánult meg a külföldi tőkével szembeni liberalizációs folyamatok eltérő ütemében és mértékében is. A térségek közötti gazdasági együttműködés fejlődése nagymértékben attól függ, hogy az egyenlőtlen fejlődés irányzata erősödik-e, vagy az elmaradó gazdaságok a sikeresebb gazdaságok felé konvergálnak. Ha az első tendencia marad fenn, az nemcsak a lemaradó gazdaságok befelé fordulását növeli, de rossz a reformorientált országok számára is, hiszen kevésbé tudják növekedésüket a térség erőforrásaira és piacaira támaszkodva dinamizálni, és versenyelőnyüket sem tudják teljesen kihasználni.

A regionális együttműködés fejlesztésében egyre inkább meghatározó feladatot töltenek be a transznacionális vállalatok, amelyeknek terjeszkedése, térnyerése országonként eltérő intenzitással zajlik. A nemzetközi vállalatokat nem elsősorban a regionális integrálódás elősegítése hajtja, de a gyártási fázisok vertikális vagy horizontális megosztásával valójában a mikrointegrációt fejlesztik. A transznacionális vállalatok regionális mozgására a nemzeti kormányoknak igen korlátozott a befolyásuk, nem alakult ki a külföldi tőke kezelésének – legalább az információcsere vagy a tapasztalatátadás szintjén lehetséges – koordinációja, hanem sokkal inkább a nyílt verseny dominál. Ez teljesen érthető, mivel azonban ezek a nemzetközi vállalatok egyre inkább az egész régióban mozognak, ezért tevékenységük egyidejűleg több gazdaságra van hatással. A transznacionális vállalatok regionális politikájának megváltozása érzékelhető volt 1999-ben, amikor fordulat történt a gépek, berendezések, járművek és részegységeik Lengyelországba, Romániába és Szlovákiába történő kivitelében, illetve az onnan származó behozatalban.

A regionális kereskedelemben számukat illetően jelentős szerepet játszanak a kis- és középvállalatok. Az igen széles vállalati kört jellemzi az alultőkésítés, a bizonytalanság, a forgóeszközhány, az egyedi üzletekben való érdekeltség és a hosszabb távú elkötelezettségtől való tartózkodás. Miközben a transznacionális vállalatok inkább az importliberalizációban érdekeltek, addig a kis- és középvállalatokat kettősség jellemzi: miköz-

ben eladásait növelni akarják, tartanak az importversenytől. Számukra nagyon káros a vámon kívüli, bürokratikus akadályok erősödése.

A délkelet-európai régióban hagyományosan jelentős magyar exporttöbblet alakult ki. Ennek nagysága azonban nem fenntartható. A kivitel visszaesése és a behozatal növekedése figyelhető meg. Ez a helyzetkép azonban nem jellemzi az egész Délkelet-Európát, hiszen Albánia és Bosznia-Hercegovina esetében eltérő tendencia érvényesül. A déli régió stabilizálódása attól függ, hogy sikerül-e a gazdasági hanyatlást megállítani, a költségvetési mérleg és a folyó fizetési mérleg súlyos egyensúlyhiányát mérsékelni és a fenntartható növekedés alapjait megeremteni. A délre irányuló magyar kivitelben a fejlettebb technológia részaránya lényegesen alacsonyabb, mint az északi exportunkban. A déli exportban nagy részarányt képviselnek az érzékeny termékek, amelyek gyakran piacvédő intézkedéseket váltanak ki. A balkáni újjáépítés új lehetőségeket kínálhat a magyar vállalatok számára, amelyek elsősorban beszállítóként, vagy alvállalkozóként vehetnek részt a térség összeköttetését elősegítő fejlesztésekben.

A forgalmi részesedésre vonatkozó adatok eltéréseket mutatnak a kétoldalú kereskedelem súlya és fontossága tekintetében. Leginkább a magyar–cseh forgalom kölcsönös jelentősége azonos. Általában a magyar piac jelentősége nagyobb a horvát, román, szlovák, szlovén és jugoszláv partnerek számára. A lengyel piac jelentősége azonban Magyarország számára nagyobb, mint a lengyel partner számára a magyar piacé. Szlovákia számára a magyar piac jelentősége lényegesen nagyobb, mint a magyar export számára a szlovák piacé.

A CEFTA-forgalomban az ipari vámlebontás legkésőbb 2002 elejéig befejeződik. Kérdés, hogy az ipari szabad kereskedelem megteremtésével a magyar exportálók számára javulnak-e az értékesítési feltételek, és ha igen, akkor képesek lesznek-e ezeket kihasználni.

A szomszédos országokkal folytatott gazdasági együttműködés még számos kihasználatlan lehetőséget, jelentős tartalékot rejt magában. A magyar gazdaság elsőrendű érdeke, hogy kihasználja előnyös helyzetét, amit a piacgazdaság megteremtésében eddig elért, és a régióban erősítse befolyását.

Hivatkozások

- BANK OF SLOVENIA [1999]: Monthly Bulletin. Bank of Slovenia, augusztus, Ljubljana.
- CESTAT [1999]: CESTAT Statistical Bulletin, 1. sz. Hungarian Central Statistical Office, Budapest.
- CZECH FOREIGN TRADE ... [1999]: Czech Foreign Trade in Statistics 1998. Ministry of Industry and Trade, Prága, február.
- ECONOMIC SURVEY... [1999a]: Economic Survey of Europe, 1999. No. 1 Economic Commission of Europe, United Nations, Genf.
- ECONOMIC SURVEY... [1999b]: Economic Survey of Europe, 1999. No. 2 Economic Commission for Europe, United Nations, Genf.
- EIU [1999]: EIU Country Reports, Bulgaria, Czech Republic, Croatia, Yugoslavia, Poland, Slovakia and Slovenia, 1-3rd quarters 1999. The Economist Intelligence Unit, London.
- FOREIGN INVESTMENTS IN ROMANIA... [1999]: Foreign Investments in Romania Statistic Synthesis September. The Chamber of Commerce and Industry of Romania and of the Bucharest Municipality. The National Trade Register Office, Bukarest.
- HUNGARY'S FOREIGN...[1999]: Hungary's Foreign Trade 1999, I.-II. quarter Ministry of Economic Affairs, Budapest.
- INDEX [1999]: Index. Monthly Review of Economic Statistics, 1–3. Federal Statistical Office, Federal Republic of Yugoslavia, Belgrád.

- KOPINT-DATORG [1999]: A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1999 őszén. Konjunktúrajelentés, 3. sz. Kopint-Datorg Rt., Budapest.
- LENGYEL-MAGYAR...[1999]: IV. Lengyel-Magyar Gazdasági Fórum. A Lengyel Köztársaság Nagykövetsége, Budapest, 1999. október 5–6.
- NATIONAL BANK OF ROMANIA [1999]: Monthly Bulletin. 5. sz. National Bank of Romania, Bukarest.
- RÉTI TAMÁS [1997]: A CEFTA-kereskedelem fejlődése és korlátok. Külgazdaság, 4. sz.
- RÉTI TAMÁS [1999]: Magyar tőke kivitel Romániába és Szlovákiába. Külgazdaság, 11. sz.
- SLOVAK TRADE FORUM... [1999]: Slovak Trade Forum, Double Issue. Journal for Foreign Trade Support, Pozsony.
- SLOVENIAN ECONOMIC... [1999]: Slovenian Economic Mirror, June 1999. Institute of Macroeconomic Analyses and Development, Ljubljana.